

LÄROMEDELSFÖRETAGEN

Som e-post till:

Ju.remissvar@regeringskansliet.se

Clara.cederberg@regeringskansliet.se

Läromedelsföretagens remissyttrande över ”Inskränkningarna i upphovsrätten” SOU 2024:4

Nedan kommenterar Läromedelsföretagen de förslag eller slutsatser som vi anser berör våra medlemmar.

Namn- och källangivelse

Läromedelsföretagens medlemmar anger regelmässigt såväl namn som källa vid återgivanden av verk. För kurslitteratur, som ju anknyter till en akademisk tradition, finns det än mer precisa och strikta normer för angivande av källa än vad den nu föreslagna lydelsen kräver. Problem kan framför allt uppstå vid nyttjanden där upphovsmannen är okänd, vilket är ett problem oavsett den nu föreslagna ändringen. Vidare uppstår det ibland frågor rörande namnangivelse i digitala miljöer, där normer för namnangivelse är mindre etablerade än vad som är fallet för tryckta medier. Detta förhållande påverkas inte heller i någon stor utsträckning av den föreslagna ändringen. Den föreslagna ändringen kan däremot föranleda oklarheter i förhållande till redan etablerad praxis och tolkning av begreppet god sed.

Vi avstyrker därför förslaget. Om det införs så bör kravet på källangivelse även anges i anslutning till bestämmelser såsom §§ 14, 15, 15 d och 17 på det sätt som utredningen föreslår.

Trestegsregeln

Läromedelsföretagen delar uppfattningen att trestegsregeln utgör en del av svensk rätt, såväl i form av en instruktion till lagstiftaren som en anvisning vid domstols prövning av hur olika bestämmelser om inskränkningar ska tolkas. Därför finner Läromedelsföretagen det naturligt att den också framgår explicit av lagtexten. Den kritik som kan riktas mot den såsom varande oprecis och alltför generell torde vara än mer besvärande om den inte återfinns i lagtext men likväl ska anses utgöra gällande rätt. Läromedelsföretagen tillstyrker således utredningens förslag.

Panorama

Inskränkningen som möjliggör återgivning av konstverk som är stadigvarande placerade utomhus används i mycket begränsad utsträckning av läromedels- och kurslitteraturförlag, men det är givetvis önskvärt att offentliga miljöer fortsatt kan återges i läroböcker och kurslitteratur med stöd av en sådan inskränkning. Vi finner dock att det enligt utredningsförslaget är oklart om en kommersiell aktör i redaktionell verksamhet fortsatt skulle kunna fortsätta att använda inskränkningen, och skulle gärna se ett förtydligande i lag som innebär att redaktionella verksamheter kan åberopa denna inskränkning.

Ändringsförbudet och definition av begreppet ”återge”

Läromedelsföretagen delar utredningens uppfattning. Den ideella rätten och dess förbud mot kränkande ändringar är en förhållandevis ofta åberopad bestämmelse medan ändringsförbudet i § 11 knappast används. Det är också svårt att se vilken funktion den fyller vid sidan av den ideella rättens ändringsförbud. Bestämmelsen torde kunna utmönstras utan att vare sig upphovsmän eller andra rättighetshavare lider någon skada.

Läromedelsföretagen välkomnar definitionen av begreppet ”återge”.

Privatkopiering

Läromedelsföretagen delar utredningens slutsats.

Inskränkningar till förmån för undervisning

Läromedelsföretagen konstaterar att 13 § upphovsrättslagen, som är en bestämmelse som Sverige tyvärr varit tvunget att införa, innebär att en rad förfoganden möjliggörs, och det på ett sätt som riskerar att skada primärmarknaden. DSM- direktivet öppnar dock för att medlemsstaterna inför en begränsning av hur stor andel av ett verk eller annat alster som kan användas uteslutande i illustrativt syfte (beaktandesats 21). Vi föreslår att en begränsning avseende litterära verk liknande den som återfinns i bestämmelsen om kopiering för privat bruk, införs även här.

Inskränkningarna i §§ 14 och 15 framstår numera som kvarlevor av en äldre ordning vilka tillgodoser ytterst begränsade behov som synes utnyttjas i försumbar utsträckning. Frågan är väl om landets lärarkår ens känner till dessa bestämmelser. När man nu gör en översyn av inskränkningarna är det vår uppfattning att inskränkningar inte ska behållas närmast av slentrian. När de inte längre fyller någon egentlig funktion bör de tas bort. Av det skälet bör §§ 14 och 15 utmönstras.

För det fall de likväl ska vara kvar är det välkommet, och nödvändigt, med preciseringen till illustrativa syften.

Text- och datautvinning

Läromedelsföretagen konstaterar att den snabba tekniska utvecklingen i form av generativ AI medfört att denna inskränkning fått en vidare tillämpning och ett större genomslag än vad som var avsikten när direktivet antogs. Detta, i kombination med att rättighetshavarna aktivt ska ange förbehåll mot tillämpning av text- och datautvinning enligt 16 a §, gör att det kan ifrågasättas om nuvarande inskränkning är förenlig med trestegstestet. Vi ställer oss också frågande till att det inte finns något krav på källangivelse i detta sammanhang. Frågan bör utredas grundligare.

Inskränkningar till förmån för personer med vissa funktionsnedsättningar

Utredningen menar att det i dagsläget inte finns stöd för slutsatsen att reglerna om behöriga organ och deras rutiner inte har genomförts på ett tillfredställande vis i svensk rätt. Läromedelsföretagen är av motsatt uppfattning.

Myndigheten för Tillgängliga Media (MTM) tillgängliggör via sin tjänst Legimus skyddade verk trots att dessa redan finns tillgängliga i anpassade format via förlagen. Detta görs idag på ett sätt och i en omfattning som strider mot det normala nyttjandet av berörda verk och som oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen. Förlagens försäljning inhemsk kurslitteratur har sjunkit med 12 % under 2022 och 19 % under 2023, samtidigt som Legimus enbart via högskolebiblioteken under samma period ökat sina utlån med 6,3 respektive 12,6 %. Nedladdningarna via Legimus enbart via högskolebiblioteken uppgick under samma period till 435 498 stycken under 2022 och 490 495 stycken under 2023. Förlusten uppskattas till cirka 200 miljoner kronor år 2023, vilket motsvarar över hälften av den årliga försäljningen. För en rad titlar överstiger nyttjandet via Legimus numera försäljningen av samma titel. Detta har lett till en neddragning av utgivningen av nya titlar och hotar i närtid nyutgivningen av svensk kurslitteratur.

Läromedelsföretagen har uppmärksammat MTM på titlar som finns tillgängliga i anpassat format hos förlagen. I de fallen kan en person med syn- eller annan läsnedsättning ta del av det offentliggjorda verket i väsentligen samma utsträckning som en person utan en sådan nedsättning, varför behovet av en tillämpning av inskränkningen i § 17 inte föreligger. Detta till trots finner MTM det i nuläget ”inte ändamålsenligt utifrån studenternas behov att ta bort titlar från Legimus”. MTM har inte kunnat precisera vilka standarder som medger att ett verk bedöms vara tillgängliggjort för personer med syn- eller läsnedsättning och saknar tydliga interna regler för när myndigheten kan besluta om att begagna sig av § 17.

MTM kontrollerar heller inte på ett tillfredställande sätt vilka personer som ges tillgång till Legimus och kontrollerar i praktiken inte användningen av verken i Legimus och uppfyller därmed inte den aktuella lagstiftningens krav på aktsamhet. Tillgång till Legimus ges idag av biblioteken – men det är i praktiken studenten själv som definierar sitt behov. Beslutet om att tillämpa inskränkningen i 17 § upphovsrättslagen är således i praktiken delegerat till enskilda studenter. Inloggning sker med användarnamn och ger användaren tillgång till samtliga titlar på Legimus. Det finns inget som begränsar antalet enheter som använder samma inloggningsuppgifter. Användaren förväntas på egen hand radera sitt nedladdade exemplar efter 6 månader. Under åren 2020 – 2024 har MTM i endast nio fall identifierat misstänkt missbruk. Tjänstens utformning och bristen på kontroll ökar dramatiskt risken för missbruk.

MTM har tidigare uppskattat att ca 6% av Sveriges befolkning har nedsatt förmåga att läsa tryckt text (MTM, medieplan Legimus 2021, s 4). Den uppskattningen stämmer också överens med andelen högskolestudenter som efter provning erhåller riktat pedagogiskt stöd, vilken var 6,9 % under 2022. Användandet av Legimus mätt vid högskolebiblioteken varierar däremot från rimliga 4-7 % upp till 34 %.

Lag (2023:254) om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet träffar bland andra framställare av e-böcker. Lagen innebär att e-böcker får släppas ut på marknaden respektive tillhandahållas endast om de uppfyller

1. krav på tillgänglighet avseende information, användargränssnitt eller funktionell utformning (tillgänglighetskrav),
2. krav på tillgänglighet enligt direkt tillämpliga rättsakter som har antagits med stöd av Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2019/882, och
3. krav enligt 11-13, 15, 16 eller 25 § och de föreskrifter som har meddelats med stöd av dessa bestämmelser.

Läromedelsföretagen konstaterar att denna reglering ålägger förlagen långtgående skyldigheter och därmed förenade kostnader, samtidigt som samma material tillhandahålls med de brister som ovan redovisats. Vi saknar en analys från utredningens sida om hur kraven i lagen om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet förhåller sig till inskränkningen i § 17.

Läromedelsföretagen har i dialog med MTM och ansvarigt departement sökt åstadkomma en justering av tillämpningen inom ramen för gällande rätt och avser att fortsätta det arbetet. Vi menar dock att regleringen i och tillämpningen av § 17 upphovsrättslagen behöver ses över omgående.

Parallellpublicering

I dag har författaren, eller forskaren om man så vill, frihet att förfoga över sitt verk så som denne finner bäst och kan, givet att författaren finner en utgivare som önskar ge ut verket, ge ut verket på det förlag författaren föredrar. Om författaren föredrar att publicera sig på ett förlag som arbetar helt eller delvis med olika varianter av Open access-principer är det dock inget som hindrar detta. Att vissa tidskrifter åtnjuter en högre prestige än andra är i regel en följd av ett långsiktigt redaktionellt arbete och noggrant urval. Vi är övertygade om att en ordning där forskare kan välja mellan ett brett urval av tidskrifts- och bokförlag med olika ersättningsmodeller, ofta även om inom förlagen själva, bättre gynnar forskningen än olika former av tvång och embargon. Läromedelsföretagen finner att en reglering av parallellpublicering, oavsett om den utformas som en tvingande inskränkning till förmån för tredje part, eller ett tvång för upphovsmannen att behålla vissa rättigheter, skulle utgöra ett ingrepp i författarens avtalsfrihet, och sänka värdet på deras rättigheter. Läromedelsföretagen välkomnar och delar därför utredningens slutsats.

Lund den 27 maj 2024

Jerker Fransson

Läromedelsföretagen